

MINISTERIET FOR
BØRN OG
UNDERVISNING

Dansk som andetsprog i fagene

- Undervisning med et andetsprogpædagogisk perspektiv

Almen voksenuddannelse
Inspirationsskrift til dansk som andetsprog i fagene
April 2013

Billedet på forsiden er gengivet med tilladelse fra colourbox.dk

1. Indledning.....	3
2. Målgrupper.....	3
3. Fokus på sproget i fagene.....	5
3.1 Tosprogethed.....	5
3.2 Intersprog.....	6
3.3 Gråzonesprog.....	8
3.4 Forforståelse	11
3.5 Multimodale tekster	11
4. Sprog, kultur og identitet.....	13
4.1 Sprog og kultur.....	14
4.2 Sprog og Identitet	16
5. Afsluttende bemærkninger	17
Litteratur.....	17
Links.....	17

1. Indledning

På almen voksenuddannelse (avu) er der et antal kursister med anden etnisk baggrund, der har et andet modersmål end dansk. I undervisningen bruger de det danske sprog som deres andetsprog, når de skal tilegne sig fagenes stofområder og metoder. Det vil sige, at kursister med dansk som andetsprog skal tilegne sig de samme kompetencer som deres etnisk danske medkursister, men med afsæt i deres egen sproglige og kulturelle baggrund.

Det betyder, at faglæreren også er nødt til at arbejde med sproget i faget, når han skal formidle det faglige stof. En af faglærerens opgaver bliver således at bidrage til de tosprogede kursisters udvikling af det danske sprog i relation til faget. Derfor skal faglæreren have en vis viden om, hvordan sproget i tilknytning til faget tilegnes, således at sprogtilegnelsen bliver en del af fagdidaktikken. Samtidig skal han have en opmærksomhed på kursisternes kulturelle og sproglige erfaringer og inddrage dem i relevante situationer i undervisningen.

Det er inspirationsskriftets intention at fokusere på og inspirere til, hvordan man kan arbejde med dansk som andetsprogsdimensionen i fagene. Hvordan kan matematik- eller samfundsfaglæreren for eksempel medtænke sproglig opmærksomhed i sit fag, og hvordan kan sprogbrugen i faget blive integreret på sådan en måde, at alle kursister uanset sproglig baggrund kan følge med? For at tilgodese denne del af fagundervisningen kan beskrivelser af centrale begreber inden for forskningen¹ i dansk som andetsprog og deres anvendelse i praksis via en række eksempler i skriftet være med til at give idéer og inspiration til faglæreren.

2. Målgrupper

Kursister med anden etnisk baggrund, der søger uddannelses tilbud på avu, kommer ofte fra kulturer med andre undervisningssystemer og traditioner end de danske. De har forskellige behov for at dygtiggøre sig, forskellige syn på, hvad det vil sige at modtage undervisning og forskellige syn på, hvordan man tilegner sig et fag samt forskellige erfaringer med at deltage i undervisning på et sprog, der ikke er deres eget modersmål. Derfor vil de ofte i det danske uddannelsessystem blive udfordret på anderledes metoder, som de skal vænne sig til og have hjælp og støtte til at forholde sig til.

Følgende eksempler giver et indtryk af nogle udfordringer kursister med anden etnisk baggrund står over for i et dansk uddannelsessystem med kursistcentreret læring, selvstændig tænkning og dialog. Samtidig illustrerer eksemplerne nogle af de pædagogiske udfordringer faglæreren ofte står overfor.

¹ Anne Holmen og Karen Lund, Studier i dansk som andetsprog, Akademisk Forlag 2001

Eksempel 1

En kursist har mangler i sit grundskoleforløb fra sit hjemland og deltager derfor i undervisningen i naturvidenskab på avu. Hun skal læse en for faget naturvidenskab typisk multimodal tekst, der omhandler menneskets fordøjelse. Kursisten har i almindelighed svært ved at læse og bruger lang tid på at læse én side. Mundtligt udtrykker hun sig lavmælt og forsigtigt. For kursisten er det en stor udfordring at læse en multimodal tekst, der stiller ekstra store krav til læseorienteringen og fastholdelse af forbindelsen mellem tekst og illustrationer. Kursisten skal således både læse på tværs og i dybden i teksten. Hun vælger derfor den løsning at fokusere på lærerens gennemgang og kan således ikke støtte sig nævneværdigt til teksten.

Eksemplet viser, at kursisten fokuserer på det, som hun magter og behersker, nemlig at lytte og forstå. Udfordringen for faglæreren bliver, hvordan han kan inddrage kursistens begrænsede dansksproglige og kulturelle resurser i arbejdet med multimodale tekster. Læs hvordan faglæreren kan arbejde med det i afsnittet [Multimodale tekster](#)

Eksempel 2

Situationen er en undervisningstime i samfundsfag på avu, hvor undervisningsmaterialet er forskellige tekster om danske samfundsforhold. Disse tekster afsluttes med arbejdsspørgsmål, der lægger op til diskussion. En kursist har svært ved at deltage hundrede procent i undervisningen, især i den efterfølgende gruppediskussion. Hun har hjemmefra lært hele teksten udenad til forskel fra sine etnisk danske kursister. Hun afkræver læreren præcise svar til hvert spørgsmål til teksterne. Hun er fremmed over for at skulle reflektere over de læste tekster, som hun kan udenad. Hun giver udtryk for frustration over for at skulle reflektere og diskutere i stedet for at reproducere, som hun kender fra sit hjemland.

For denne kursist er der også tale om to forskellige læringskulturer, hvor hendes egen kinesiske uddannelseskultur skal indgå i en ny kontekst med den danske. Der er her tale om en udfordring for kursisten med hensyn til at sætte sit kulturelle ståsted og dermed identitet på spil. Hvordan kan hun fastholde sin position med afsæt i sin kulturelle baggrund og samtidig bevæge sig ind i et andet sprogligt og kulturelt fællesskab uden at miste sin identitet? Læs om, hvordan faglæreren kan tage højde for denne situation, og hvordan han kan integrere disciplinen reproduktion med andre discipliner som argumentation og kreativitet i afsnittet [Sprog, kultur og identitet](#).

Eksempel 3

Situationen er en matematiktime på avu, hvor man blandt andet arbejder med geometri. Kursisterne skal beregne arealet af sammensatte figurer og beregne rumfanget af komplicerede rumlige figurer. Den tosprogede kursist har ingen problemer med at forstå og lære de faglige matematiske udtryk og begreber, men har vanskeligheder med at forstå indholdet af faglærerens forklaringer, når han skal beskrive arbejdsprocesser, hvori fagudtrykkene indgår.

Eksemplet viser, at det er de såkaldte hverdagsord, der binder den sproglige forklaring sammen, der volder den tosprogede kursist vanskeligheder. Her står faglæreren over for visse udfordringer med hensyn til, hvordan han bedst muligt kan arbejde med disse såkaldte før-faglige ord, når han skal forklare faglige udtryk og arbejdsprocesser. Læs om, hvordan faglæreren tilrettelægger sin undervisning med fokus på det før-faglige sprog i afsnittene [Gråzonesprog](#) og [Forforståelse](#).

3. Fokus på sproget i fagene

Med reformen af almen voksenuddannelse (2009) er fokus blevet ændret fra udelukkende at handle om basale faglige kundskaber og færdigheder til i højere grad at inddrage erhvervede kompetencer. Det betyder, at der i de faglige mål i alle fag indgår kompetencemål. Kursisterne skal foruden tilegnelse af kundskaber og færdigheder i for eksempel naturvidenskab også kunne beskrive fænomener som kredsløb og balancer i naturen, kunne foretage observationer og fortolke disse. Eller i faget matematik kunne stille spørgsmål, som er typiske for matematik, kunne analysere, afkode og forholde sig kritisk til eksisterende matematiske modeller.

Med kompetencemålene i alle fag skal kursisterne bruge sproget, når de skal beskrive, informere, referere, redegøre, kommentere, diskutere, instruere, forklare og argumentere i forbindelse med de forskellige arbejdsprocesser. I disse faglige discipliner skal kursisterne også bruge deres hverdagssprog, når de for eksempel i faget historie skal beskrive en historisk begivenhed som Slaget på Dybbøl i 1864 samtidig med, at de skal inddrage fagudtryk som skanser, artilleri, ammunition, våbenhvile mm. Det drejer sig altså om at forbinde kursisternes hverdagssprog med de fagligt sproglige udtryk.

Dette gælder for alle kursister, men især kursister med anden etnisk baggrund har brug for ekstra støtte, hvor almindelige ord og udtryk som 'forbundet med', 'afstå', 'trække sig tilbage' har forskellige betydninger i forskellige kontekster. Her har de etnisk danske kursister et forspring. Derfor er det nødvendigt for faglæreren i sin undervisning med kursister med anden etnisk baggrund at arbejde bevidst med det sproglige aspekt i tilknytning til fagstoffet. Konkluderende kan man sige, at alle fag har en sproglig dimension, og det udfordrer i særlig grad kursister med anden etnisk baggrund.

3.1 Tosprogethed

Når kursister med anden etnisk baggrund i daglig tale bliver omtalt som tosprogede hænger det sammen med, at de i deres hverdag har brug for og bruger mere end ét sprog, når de

kommunikerer. For eksempel vil det ofte være sådan, at en tosprogetperson taler sit modersmål i de nære sociale relationer som for eksempel i hjemmet, mens han i en arbejdsmæssig eller uddannelsesmæssig situation taler andetsprogetdansk, som han først har lært på et senere tidspunkt end sit modersmål.

Dette skift i brugen af henholdsvis modersmål og andetsprogetdansk i dagligdagen betyder, at den tosprogede hele tiden bruger hele sin sproglige kompetence, når han kommunikerer. Det vil sige, at han til dels inddrager grammatiske strukturer fra sit modersmål i sit danske sprog, og til dels ord og udtryk på sit modersmål for at kommunikationen skal lykkes. Dette sproglige fænomen efterlader ofte og naturligt nok hos faglæreren et indtryk af manglende danskkompetencer hos den tosprogede. Men dette bør snarere betragtes som et udtryk for et trin på vejen hos den tosprogede til at lære det danske sprog korrekt.

I en undervisningssammenhæng skal man som faglærer derfor være opmærksom på dette fænomen ved at fokusere konstruktivt på kursistens sproglige udvikling frem for en fejlfinderpraksis. Dette gælder ikke kun for sprogfag, men for alle fag. Det er vigtigt i situationen at anerkende den tosprogede kursists danske sprog, selv om der forekommer omvendt ordstilling, manglende - eller forkert brug af præposition eller et ord på modersmålet i stedet for det korrekte danske ord. Men samtidig skal faglæreren undervejs give den sproglige hjælp, så den tosprogede kan gentage den danske sætning korrekt og dermed udvikle sit danske sprog hen i mod en korrekthedsnorm. Læs om, hvordan man som faglærer kan arbejde med denne del af undervisningen i afsnittet [Intersprog](#).

3.2 Intersprog

Når man underviser tosprogede kursister, oplever man ofte forskellige sætningskonstruktioner af det danske sprog, når de tosprogede formulerer sig på dansk. Det kan være omvendt ordstilling, forkert brug af præpositioner, pronominer, forkert gradbøjede adjektiver, udeladelse af bøjningsendelser ved verber, usikker brug af tider og brug af forkert ord i en bestemt kontekst.

Disse mange og forskellige sætningskonstruktioner er under konstant forandring, når den tosprogede kommunikerer på dansk. Den tosprogedes sproglige erfaringer med danske ord og sætningsstrukturer afprøves, korrigeres og sættes ind i nye sproglige sammenhænge. På denne måde opbygger den tosprogede et sprogsystem, der er under konstant forandring hen i mod normsproget dansk. Dette er kursistens egen opbygning af det danske sprog, der ofte er kendetegnet ved fejl og mangler, afhængigt af hvor langt vedkommende er i tilegnelsesprocessen.

I andetsprogsforskningen² kalder man dette fænomen intersprog, et slags mellemsprog, der er personens eget sprog, som vedkommende efterhånden opbygger i sin sproglige læringsproces, et sprog der er under konstant forandring hen imod normsproget dansk. Det betyder, at den tosprogede er 'på vej' til at tilegne sig det danske sprog og konstant befinder sig i en tilegnelsesproces mellem sit modersmål og det nye sprog dansk.

I en undervisningssammenhæng skal intersproget ses i et fremadrettet perspektiv, hvor den tosprogede ustandselig afprøver hypoteser og langsomt bevæger sig fremad hen imod

² Lars Holm & Helle Pia Lauersen 2000

normsproget dansk. Dette fænomen gælder for alle tosprogede og flersprogede uanset deres uddannelsesmæssige baggrund.

Nedenstående to eksempler illustrerer tosprogedes brug af intersprogi en skriftlig sammenhæng, der viser forskellige sproglige faser i tilegnelsesprocessen af det danske sprog.

”Jeg ringede til Falk og de hentede Peter hen til lægevagten. Så kørte vi sammen med Erik hen til lægevagten. I kort tid senere var vi der. Min mor parkerede bilen i parkplads. Og så skyndte vi os der hen. Min mor sprugte til sekretererne om Peter ligger.”

Eksemplet her viser et intersprog, hvor kursisten er nået langt i sin opbygning af det danske sprog, men hvor der for eksempel stadig skal arbejdes med brugen af præpositioner, adverbier og retskrivning.

Nedenstående eksempel viser en anden kursists meget begrænsede ordforråd, hvor vedkommende prøver at sætte ordene sammen, så det indholdsmæssigt giver mening. I dette tilfælde skal kursisten arbejde med ordstilling, pronominer, sammenhæng mellem subjekt og verballed og verbets præsensendelser.

”På weekend jeg så træt ikke sove familie min besøg meget glad. Lave mad, vask op min børn hjælpe, min mand meget syg.

Begge eksempler viser, at kursisterne er ’på vej’ i tilegnelsen af det danske sprog, og dermed et udtryk for en sproglig proces, der altid er under forandring.

Når en faglærer i sin undervisning arbejder med sproglig opmærksomhed, herunder intersprog, kan lærerlogbogen inddrages som et brugbart evalueringsredskab. Hvis der for eksempel er flere tosprogede kursister med samme modersmål repræsenteret i undervisningen, kan faglæreren fokusere på denne målgruppe ved hjælp af lærerlogbogen som arbejdsredskab, når han skal vurdere målgruppens intersprogsudvikling. I lærerlogbogen kan han notere eksempler på kursisternes mange forskellige sprogbrugssituationer. For eksempel i faget matematik forekommer der hyppig brug af præpositionerne ’over’, ’under’, ’ved siden af’, ’inde i’, ’i’, ’oppe’, ’nede’ ved visse opgavetyper. For en tosproget kursist kan det være en stor udfordring, når han skal løse en opgave ved hjælp af en beskrivelse, der indeholder disse præpositioner, hvis betydning han ikke er helt sikker i.

Ved en systematisk brug af lærerlogbogen kan faglæreren registrere denne målgruppes forskellige faser og progression i brugen af præpositioner i dette konkrete tilfælde i faget matematik. Metoden kan også bruges som evalueringsredskab på andre sproglige iagttagelser og refleksioner omkring de tosprogedes andetsprogsudvikling. Omfang og brug af lærerlogbogen skal ses i lyset af, hvor mange tosprogede kursister, der er repræsenteret i undervisningen, hvilke sproglige barrierer der er til stede hos de tosprogede i forhold til tilegnelsen af det faglige stof. Efterhånden som faglærerens arbejde med lærerlogbogen skrider

frem, vil han kunne udvikle enkle og brugbare måder og rutiner i sin praksis med at tage noter, så tidsforbruget formindskes.

Den canadiske sprogforsker Merrill Swain³ udtrykker arbejdet med intersprog således: ”Indlæreren afprøver nye sproglige former og strukturer gennem output, når de i kommunikationen er tvunget til at strække deres intersprog for at opfylde egne kommunikative behov. De afprøver, hvad der virker, og hvad der ikke gør, i den konkrete situation.”

Nedenstående eksempel viser, hvordan man i engelskundervisningen kan arbejde med intersproget ved at afprøve forskellige sprogstrategier:

Læreren vælger i samråd med kursisterne et emne, der giver mulighed for inddragelse af engelsk og egen kultur. For at fremme den mundtlige kommunikation giver læreren eksempler på forskellige sprogstrategier, som for eksempel omskrivninger ved hjælp af andre ord, sproglige forenklinger, non-verbale strategier (kropssprog, mimik, gestik) og kooperative strategier (at bede om hjælp).

Læreren beder kursisterne om at udarbejde ordkort med emnerelaterede ord på deres modersmål. Derefter skal kursisterne ved hjælp af sprogstrategier og deres intersprog på engelsk forklare ordene for deres samtalepartner.

I den efterfølgende evaluering giver kursisterne udtryk for, hvilke sprogstrategier der fungerede godt og mindre godt.

I ovenstående eksempel afprøver kursisterne ved hjælp af forskellige sprogstrategier, hvordan de bedst muligt kan udtrykke sig på intersproget, og samtidig udvikle dette sprog i processen med at lære målsproget engelsk. Her kan de tosprogede kursister inddrage deres sproglige erfaringer (ressurser) med intersproget fra processen med at lære det danske sprog. Eksemplet kan også bruges i andre fremmedsprogssituationer.

3.3 Gråzonesprog

I undervisningen støder faglæreren ofte på det fænomen, at tosprogede kursister rent sprogligt ikke forstår lærerens spørgsmål, når de bliver spurgt. Eller de samme kursister har sproglige problemer med at forklare faglige processer og produkter. Det skyldes ofte, at faglæreren ikke altid er opmærksom på, at de ord, som han bruger til at beskrive fagudtryk og fagspecifikke processer med, ikke altid forstås af de tosprogede. Det kan være ord som for eksempel ’bakke’, ’stoffer’, ’jævne’, ’anrette’, der ofte har flere betydninger afhængig af, hvilken kontekst de optræder i. Disse ord, der er knyttet til fagsproget, kaldes gråzoneord. For eksempel i matematik optræder ordet ’firkant’ som et gråzoneord, når faglæreren skal forklare forskellen mellem et rektangel og et kvadrat, når han siger: ”der findes to slags firkanter, et rektangel og et kvadrat”. Ordet ’firkant’ og dets brug i forskellige kontekster kan være ukendt for de tosprogede kursister i modsætning til de etnisk danske kursister, der har ordet som en del af deres aktive ordforråd.

³<http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum/spr10/haastrup.html>

Et andet eksempel er hverdagsordene 'skrå' og 'skæv', der skal sættes ind og forstås i en matematisk sammenhæng. For faglæreren gælder det om at skabe forbindelse mellem hverdags sproget og sproget til den matematiske forståelse, der er forbundet med arbejdet med den matematiske opgave. Her kan samtalen i undervisningssituationen være et brugbart redskab. Den tosprogede kursist får mulighed for at tilpasse og udvikle sproget. Det kan ske på forskellige måder, hvor kursisten for eksempel kan give udtryk for manglende forståelse ved at spørge til sproglige forhold ved at tjekke forståelse og ved at benytte forskellige kommunikationsstrategier som at spørge mere konkret og uddybende ind til betydningen af et ord.

Derefter kan kursisten formulere et antal sætninger, hvori de såkaldte gråzoneord bliver brugt i forskellige sammenhænge.

Det er vigtigt, at faglæreren i denne situation giver taletid til kursisterne, hvor de højt kan reflektere over de aktuelle ord og deres betydninger.

En anden aktivitet med gråzoneord kan være bearbejdelse af tekster, hvor kursisterne markerer gråzoneord og udtryk i forbindelse med fagsproget og laver sproglige øvelser med ordene. Det kan være mundtlige aktiviteter, hvor kursisterne producerer sætninger med gråzoneordene eller skriftlige aktiviteter, hvor ordene skal placeres i den rigtige kontekst. Ovenstående sproglige aktiviteter kan man arbejde med i alle fag og på alle niveauer.

I matematik kan man inddele gråzoneordene i to kategorier:
almene før-faglige ord og matematisk før-faglige ord⁴.

De almene før-faglige ord

er ord, der ikke optræder i relation til et givent matematisk stofområde, men som kan optræde i forbindelse med et emneområde inden for en matematikopgave som for eksempel 'hindbærmuffins', 'regnvandsanlæg', 'drivhusgasser', 'kummefryser', 'træbriketter', 'køretøj', 'spritkørsel', 'postforsendelser', 'festivalbillet', 'svinehytte'. I eksemplerne, der er hentet fra de skriftlige prøver efter matematik niveau D, kan faglæreren i eksemplet med 'hindbærmuffins' arbejde med almene før-faglige ord som 'hindbær' og 'muffins', der hver for sig kan forekomme i andre kontekster. Eller i eksemplet med 'regnvandsanlæg' skal man som faglærer her sikre sig kursisternes forståelse af ordet 'anlæg', som de måske kun kender fra et andet ord som 'parkanlæg' eller 'musikanlæg'. Eller i eksemplet med 'køretøj' kan det være, at kursisterne genkender ordet 'tøj', men har svært ved at sætte det sammen med ordet 'køre', så det giver mening.

⁴ Tina Pedersen & Maria Ellehus, 2005

De matematiske før- faglige ord og udtryk er ord, der angiver:

Placering og rækkefølge, under, til venstre, øverst til højre, den næstsidste.
Retningsangivelser: opad, baglæns, fra hinanden.
Mål: kort, bredere, tungest.
Kvantitet og kvantitative forhold: dyr, billigere, krum, buet, plan.
Ind-og opdeling: pr., hver, resten af.
Præcision og sandsynlighed: næsten, nøjagtig, sandsynligvis.
Tidsbegreber: oftest, for nylig, samtidig.
Ord der er særlige for matematikken: antal, chance, figur, løsning, regler, regnskab, rækkefølge mfl.

For at blive ved eksemplet med faget matematik så er det som regel ikke det 'matematiske fagsprog', der volder problemer, men netop det hverdagsprog, der er knyttet til arbejdet med den matematiske opgave.

Derfor er det ikke tilstrækkeligt for de tosprogede kursister at tilegne sig ny faglig viden, men også en tilegnelse af de gråzoneord, der er knyttet til fagsproget. Det er disse gråzoneord, der er kendte for etnisk danskere, men som tosprogede ikke er vokset op med, der tilsammen udgør begrebet gråzonesprog, det sprog som ligger mellem vores hverdagsprog og det faglige sprog. Gråzonesprog er således et andet udtryk for det før-faglige sprog.

Overordnet kan man sige, at det karakteristiske ved gråzonesprog er, at det ofte består af ukendte ord, gråzoneord for tosprogede kursister og velkendte af de flest etnisk danske kursister. Ofte opfatter faglæreren ikke den type ord som nye, hvilket betyder, at de heller ikke bliver forklaret. Derfor gælder det om at aktivere disse ord for de tosprogede, det vil sige at gøre gråzoneordene til en del af den tosprogedes aktive ordforråd i forbindelse med det fag, som de er i gang med at lære.

Det kan gøres på mange forskellige måder ved for eksempel at lade de tosprogede kursister:

- finde ikke- forståelige ord i teksterne
- gætte på hvad ordene betyder
- lave ordkort og forklare ordenes betydning for hinanden
- lave mindmap over ordene
- opdage, lære og bruge fagets ord og udtryk
- finde andre ord og udtryk, der udtrykker det samme som gråzoneordene
- producere fortællinger med de nye ord.

Det gælder om at implementere de nye ord i de tosprogedes danske ordforråd, hvilket kan gøres ved hjælp af forskellige sproglige aktiviteter som nævnt ovenfor. På den måde er faglæreren uanset fag med til at træne den sproglige dimension i faget.

3.4 Forforståelse

Når man i undervisningen arbejder med forskellige faglige områder, er arbejdet med forforståelse af det relevante ordforråd og dets mange konnotationer vigtig for kursisternes udbytte af undervisningen. Det bliver derfor faglærerens opgave på forhånd at undersøge og kende forskellige kursistopfattelser af det faglige område, da kursistens forståelse i forbindelse med et bestemt emne er præget af oplevelser, forhåndsviden og erfaringer, som de associerer med emnet og dets ordforråd. Her spiller også kulturelle erfaringer og oplevelser med emnet en væsentlig rolle for kursisternes læring. I psykologiundervisningen, hvor der arbejdes med emnet 'opdragelse', er det ikke uvæsentligt for faglæreren at være opmærksom på, i hvilken kulturel kontekst kursisterne har erhvervet sig indsigt og viden om emnet. Med en skærpet opmærksomhed fra faglærerens side og ved at inddrage kursisternes kulturelle baggrundsviden vil faglæreren mere nuanceret og kvalificeret kunne skabe et godt læringsmiljø for de tosprogede kursister.

Dette kan gøres på mange måder ved for eksempel

at tjekke kursisternes paratviden og forståelse af det aktuelle emne

- at faglæreren lader kursisterne parvis eller i grupper diskutere emnet
- at faglæreren går rundt og lytter til kursisternes kommunikation om emnet
- for på den måde at få indblik i deres paratviden og erfaringer
- at faglæreren udarbejder en multiple choice-opgave for at tjekke kursisternes paratviden af emnet
- at faglæreren lader kursisterne arbejde med begrebskort om emnet

3.5 Multimodale tekster

Der læses mange forskellige tekster i fagene på avu. For eksempel fylder læsning af tekster med et fagligt indhold meget, hvoraf mange er layoutet som multimodale fagtekster, som stiller krav om at læse frem og tilbage mellem tekster, faktabokse, grafer, taleboblere mm. Dette stiller store krav til alle kursister, hvor udfordringen består i at holde sammen på de mange forskellige oplysninger, og det stiller også krav til læsestrategier og læseforståelse. Samtidig skal kursisterne også forholde sig til de faglige tekster med faglige termer, begreber, forklaringer og teorier, som de indholdsmæssigt ofte har svært ved at forstå. Multimodale fagtekster byder således på udfordringer for alle kursister uanset modersmål. Men for de tosprogede er der tale om en dobbelt udfordring, idet læsningen samtidig foregår på andetsproget dansk. Forskningen på området⁵ viser, at de tosprogede ikke har problemer med afkodningen af teksten, det vil sige den læsetekniske side af læsningen, men problemer med indholdsforståelsen, herunder mange hverdagsord og udtryk de såkaldte gråzoneord.

⁵ Lauersen 2008

Undersøgelser fra andetsprogsforskningen⁶ viser, at tosprogede ofte opfatter grafiske repræsentationer som en støtte for deres indholdsforståelse, når de læser en tekst, fordi disse præsenterer informationer i visuel form. De kan på den måde være medvirkende til at sænke sproglige barrierer i forbindelse med faglig læsning for tosprogede. Derfor er det vigtigt i arbejdet med multimodale fagtekster at fokusere aktivt på de grafiske repræsentationer og deres faglige budskaber. Dette kan man gøre ved at arbejde med aktiv læsning med specifikke læseinstruktioner frem for generelle instruktioner.

Nedenstående illustrerer definitionen af generelle og specifikke instruktioner⁷ i en tekst om fiskeri i Grønland:

Generelle instruktioner	Specifikke instruktioner
Læs og lav noter	Find og understreg alle tekstens referencer til blybromid
Læs kapitlet med henblik på en test i dets indhold	Understreg alle de ord og udtryk, der henviser til dele af den elektriske klokke med rødt
Læs og find de grundlæggende pointer	Navngiv alle elementerne i diagrammet.

Ved at arbejde med specifikke instruktioner med mere detaljerede instrukser opnås der et mere klart mål med læsningen. Kursisterne bliver tvunget til at fokusere på relevante dele af teksten og til at reflektere over tekstens indhold. For tosprogede kursister er denne form for læsning af en multimodal fagtekst mere anvendelig, da der er tale om et større fokus på fagtekstens sproglige struktur.

Nedenstående eksempel fra naturvidenskabsundervisningen repræsenterer en generel instruktion, hvor kursisterne skal læse en fagtekst om Jorden som planet. Teksten indeholder en tekst, en faktaboks om Jordens indre og en illustration af Jordens placering i solsystemet.

⁶ Ruth Mulvad, 2009

⁷ Lauersen, 2004

Generelle instruktioner	Specifikke instruktioner
Forklar sammenhængen mellem den løbende tekst og de grafiske repræsentationer	Find og understreg alle tekstens referencer til illustrationen af Jordens placering i solsystemet
Forklar udvalgte før-faglige ord og faglige begreber for hinanden	Understreg før-faglige ord og faglige begreber i teksten og drøft deres indhold med hinanden
Indgå i en faglig samtale om Jorden som planet	Forklar illustrationens indhold for hinanden med brug af før-faglige ord og faglige begreber
	Konstruér en grafisk præsentation med afsæt i fagteksten
	Fremlæg mundtligt din grafiske præsentation for de andre

I en naturfaglig tekst som ovenstående, hvor en del af indholdet er bundet til den grafiske repræsentation, og hvor denne bærer et selvstændigt fagligt indhold, vil det for nogle tosprogede være vanskeligt at forstå tekstens indhold og følgende indgå i en faglig samtale. Derfor vil det i en dansk som andetsprogs pædagogisk sammenhæng være hensigtsmæssigt at fokusere på forskellige former for visualisering som en støtte for tilegnelsen af det faglige indhold. Det kan gøres ved, at faglæreren understøtter sin præsentation/fremlæggelse med forskellige former for konkrete ting eller billeder, som for eksempel flere billeder af solsystemet her i ovenstående eksempel.

Arbejdet med specifikke læseinstruktioner vil også bidrage til en mere aktiv læsning og dermed større forståelse af tekstens indhold. Til dette formål kan man med fordel inddrage www.youtube.com, der har fotoreportager, videoklip mm. Med sådanne supplerende materialer kan tosprogede kursister mere kvalificeret deltage i en efterfølgende aktivitet med refleksion og diskussion af fagtekstens indhold.

Ovenstående metode vil med fordel også kunne anvendes af etnisk danske kursister, der er utrænede læsere.

4. Sprog, kultur og identitet

I en undervisningssituation med etnisk danske- og tosprogede kursister foregår kommunikationen både på dansk, dansk som andetsprog og andre sprog. Således repræsenterer faglæreren og kursisterne forskellige sproglige og kulturelle fællesskaber, hvor hver enkelt handler ud fra sin egen sproglige og kulturelle position afhængig af samtalemne og situation. Til hver enkelt kursists livshistorie knytter der sig erfaringer med et eller flere sprog- og kulturmøder, som de bruger i deres hverdag også i en undervisningssituation. Til begge begreber sprog og kultur knytter der sig en identitetsdimension. Hvad betyder det for ek-

sempel for en tosproget kursists identitetsfølelse, når han skal kommunikere på et andet sprog end modersmålet, og hvad betyder det for hans læring af det andetsprog og eventuelle fremtidige brug af det? Hvordan er tilegnelsesprocessen af et andet sprog foregået, og hvilke personlige oplevelser har der været knyttet til denne læringsproces? Her spiller faglærerens planlægning af undervisningen en ikke ubetydelig rolle. Læs mere om dette i afsnittet [Identitet](#).

4.1 Sprog og kultur

Når de tosprogede kursister deltager i undervisningen, befinder de sig i en dansk formel sproglig og kulturel sammenhæng. Her kommunikerer de på andetsproget dansk med faglæreren og de etnisk danske kursister. Men hjemme i familien, i en uformel situation, foregår det meste af kommunikationen på modersmålet. Denne vekslen mellem to sprog og to kulturer betyder, at kursisterne opnår en kompetence i at bevæge sig sprogligt og kulturelt rundt i forskellige sammenhænge. Det vil sige, at de tosprogede i praksis hele tiden skal forholde sig til forskellige sprog og hermed forskellige kulturer, da sproget er bærer af en række kulturelle informationer og fortolkninger. I sprogforskningen taler man om, at 'sprog og kultur hænger sammen'⁸.

Det vil sige, at sproglig praksis altid foregår i en eller anden kulturel kontekst. For de tosprogede kursisters vedkommende betyder det, at de altid har et ekstra sæt kulturelle værdier med i bagagen ud over de danske, som de skal forholde sig til også i en undervisningssituation. Denne kulturelle kompleksitet hos de tosprogede kursister kan faglæreren med fordel inddrage som en resurse i sin planlægning. For eksempel i faget samfundsfag på avu hvor ét af de faglige mål er at arbejde med årsager til sociale, kulturelle og religiøse forskelle i samfundet. Her har etnisk danske og tosprogede kursister forskellige kulturelle erfaringer og viden, som de handler ud fra, når de skal arbejde med disse stofområder. Kursisternes forskellige erfaringspositioner kan faglæreren med fordel udnytte ved at give tilstrækkelig taletid til alle kursister, så forskellige holdninger kan danne udgangspunkt for konstruktive diskussioner og til slut bidrage til et mere nuanceret billede af de respektive stofområder.

I arbejdet med ovenstående fagligt mål i samfundsfag kan faglæreren for eksempel inddrage arbejde med værdier, etik og moral.

Dette kan gøre på mange måder for eksempel:

- hvilken betydning har kristendommens og eller Islams værdier for dagliglivet i Danmark?
- hvilken betydning har danske kulturelle værdier for danskere med anden etnisk baggrund i Danmark
- årsager til kriminalitet og forskellige former for misbrug blandt unge i Danmark
- hvilken betydning har boligforhold hos etnisk danskere og danskere med anden etnisk baggrund

⁸ Karen Risager 1996

I fremmedsprogsundervisningen, hvor man arbejder med målsprogets kulturelle dimension som for eksempel engelske, tyske eller franske etiketteregler og ritualer vedrørende

- fester
- spisevaner
- påklædning
- gaver
- transport
- hilseritualer.

Her kan sproglæreren med fordel inddrage de tosprogedes kulturelle erfaringer. Engelske, tyske eller franske juletraditioner kan således blive sat i perspektiv af kinesiske nytårsfester eller muslimske Eid-fester. De tosprogede kursisters erfaringer kan på den måde bidrage til at se forskelle og ligheder mellem den fremmede kultur og egen kultur. Her kan med fordel inddrages forskellige rollespil med eventuelle udstyrsremedier som klædedragter og musik. Herved får de tosprogede kursister også mulighed for at tage afsæt i deres egen kulturelle baggrund og på den måde føle tryk og fællesskab i undervisningssituationen.

I arbejdet med kulturelle værdier og adfærdsmønstre i fremmedsprogsundervisningen vil der altid være et sammenligningsaspekt, hvor det drejer sig om, hvad man gør, og hvad der er tilladt at gøre i den fremmede kultur, i modsætning til, hvad man ville gøre i sin egen kultur. Her kan de tosprogede kursister bidrage med eksempler fra deres egen kultur og dermed være med til at nuancere begreberne kulturelle værdier og adfærdsmønstre.

I matematikundervisningen, hvor man skal arbejde med en opgave, der blandt andet indeholder elementet 'købekraft', kan faglæreren her inddrage de tosprogedes eventuelle viden og erfaringer med en Big Mac i deres respektive oprindelseslande. Eksemplet kan være medvirkende til yderligere at motivere de tosprogede kursister, når de skal undersøge og sammenligne leveomkostninger landene imellem.

Big Mac index

Kursisterne skal arbejde med Big Mac index, der er et redskab til sammenligning af leveomkostninger lande imellem, og er udviklet af det engelske magasin "The Economist" i 1986. En Big Mac har samme bestanddele over hele verden. Derfor brugte "The Economist" prisen på denne burger som udgangspunkt for at sammenligne købekraften i forskellige lande.

- Kursisterne undersøger, hvor meget en Big Mac koster i deres hjemland
- Prisen i den lokale valuta omregnes til danske kroner
- Efterfølgende undersøges, hvor mange timer der skal arbejdes i de enkelte lande for at få råd til en Big Mac
- Resultaterne gøres til genstand for en statistisk behandling.

Konkluderende kan man sige, at den kulturelle dimension altid vil være til stede i en undervisningssituation. Tilstedeværelsen af kursister med anden etnisk baggrund sammen med

etnisk danskere er med til at give alle kursister i undervisningen et indblik i, hvordan verden ser ud med et andet kulturelt perspektiv end det danske.

4.2 Sprog og Identitet

Sproget har også en væsentlig betydning for identiteten, da sproget bruges til at udtrykke holdninger og værdier i forhold til egen og andres identitet. Sproget fortæller, hvem vi er, fortæller hvilken befolkningsgruppe, vi tilhører. Når tosprogede kursister deltager i undervisningen sammen med etnisk danske kursister, kan der ske det, at hver kursistgruppe med hver deres sprog og kultur får styrket deres identitetsfølelse. Det kan blandt andet ske ved, at de hver især bliver mindet om, hvor de 'hører hjemme', både geografisk, socialt og kulturelt. Det giver tryghed og sikkerhed for alle kursistgrupper. Men samtidig bliver de tosprogede kursister udfordret på deres identitet, når de skal indgå i samarbejdsrelationer i undervisningen med nye og ukendte undervisningsmetoder ligesom personerne i de tidligere nævnte eksempler.

I nogle kulturer bliver begrebet viden for eksempel i undervisningssammenhæng betragtet og brugt som isolerede facts, hvor spørgsmål typisk indledes med 'hvor ligger ...' eller 'hvad hedder ...' eller 'hvornår levede ...', mens en anden måde at betragte begrebet viden på mere relaterer til årsagsmæssige sammenhænge med indledende spørgsmål som 'hvorfor er ...' eller sammenligninger som 'hvad er forskellen mellem ...'

Kursister, der er vokset op med en videnskultur, der bygger på facts og udenadslære skal ofte i en dansk undervisningskontekst vænne sig til en anden måde at tænke viden på, hvor de gradvis arbejder med at opnå en dybere indsigt i årsagsmæssige sammenhænge. Dette kan gøres i samtalegrupper i undervisningssituationen, hvor de forskellige 'hvorfor'-spørgsmål gradvist drøftes og sættes ind i en årsagssammenhæng. Her kan de tosprogede kursister, der fra deres oprindelseslande har været vant til at arbejde med facts og udenadslære, tage afsæt i det, de kender, deres kulturelle ståsted.

For alle kursister, også de tosprogede, er det i en undervisningssituation vigtigt at kunne tale og handle ud fra sit kulturelle ståsted. Det er her kursisten henter viden og erfaringer, som han kan viderebringe i undervisningen. Til forskel fra de etnisk danske kursister så skal de tosprogede kursister formidle disse erfaringer på et andet sprog end deres modersmål. Her er tosprogede kursister ofte udfordret på deres identitetsfølelse, tør de for eksempel udtrykke sig på andetsproget dansk, hvilke sproglige korrekthedskrav stiller de til sig selv? Det er ikke ligegyldigt, hvordan deres sproglige kompetencer på andetsproget dansk kommer til udtryk. Det er her deres identitetsfølelse er på spil, mister de noget af sig selv, hvis de kaster sig ud i en kommunikation på et andet sprog end deres modersmål? Vil de for eksempel blive til grin, hvis de ikke taler det danske sprog korrekt? Eller hvilken betydning har det for deltagelse i klasserumsfællesskabet, hvis de ikke mestrer det danske sprog hundrede procent?

Her kan faglæreren gøre en forskel ved at være opmærksom på dette psykologiske fænomen ved sammen med de etnisk danske kursister at acceptere den tosprogedes intersprog og samtidig hjælpe kursisten videre i den sproglige tilegnelsesproces.

Den tosprogede kursist vil altid bevæge sig ind og ud af forskellige sociale, sproglige og kulturelle kontekster både i private og i uddannelsesmæssige sammenhænge. De bruger

konstant deres sproglige og kulturelle kompetencer i et samspil med den hverdag, de befinder sig i. Dette komplekse fænomen er med til at berige og styrke deres identitetsopfattelse. Derfor kan man tale om begrebet identitet som en foranderlig størrelse, der er tæt knyttet til sproget.

5. Afsluttende bemærkninger

Det har været skriftets hensigt at sætte fokus på sproget i fagundervisningen med kursister med anden etnisk baggrund. Ved at fokusere på den sproglige dimension i forhold til faget, uanset hvilket fag vil faglæreren kunne bidrage til, at også denne målgruppe vil kunne få et øget udbytte af fagundervisningen. Yderligere har det været intentionen at gøre faglæreren opmærksom på den sproglige og kulturelle kompleksitet, der er forbundet med at undervise tosprogede kursister i fagundervisningen. Endvidere er det håbet, at de forskellige anvisninger og eksempler på mulige måder at arbejde med sproget og kulturen på kan bidrage til en undervisning med et andetsprogspektiv.

Litteratur

- Jensen, Iben "Interkulturel kommunikation", Roskilde Universitets Forlag, 2001
Holm, Lars & Lauersen, Pia "Andetsprogs pædagogik", Dansk lærerforening 2000
Holmen, Anne & Lund, Karen "Studier i dansk som andetsprog", Akademisk Forlag, 2001
Mulvad, Ruth "Sprog i skole – læseudviklende undervisning i alle fag", Alinea, 2009
Pedersen, Tina & Ellehus, Maria "Sproget kan man regne med", Århus Universitet, 2005
Rasmussen, Skaarup, Anne "Det kulturelle møde", Systime, 2005
Risager, Karen "Det nationale dilemma i sprog- og kulturpædagogikken", Akademisk Forlag, 2003
Svensson, Iben "Fokus på sprog i fagundervisningen", SeSama, 2010
Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 3 – 2008 "Sproget med i alle fag – andetsprog og didaktik i folkeskolen"

Links

<http://pub.uvm.dk/2008/sprogfag>

Der henvises til en artikelsamling, der kan inspirere undervisere i folkeskolen og på lærerseminarer til, hvordan dansk som andetsprog kan integreres i folkeskolens forskellige fag, så det sikres, at tosprogede elever udvikler deres danske sprogsideløbende med den faglige tilegnelse i de forskellige fag.

<http://www.tosprogede.kk.dk/upload/publikationer/folkeskolen/fremmedsprogsrapport.pdf>

Der henvises til en række artikler med temaet "Faglig læsning – i alle fag". Herunder henvisninger til, hvordan tosprogede kan arbejde med faglig læsning i fagene.

<http://www.tosprogede.kk.dk/upload/publikationer/folkeskolen/tosprogethed>

Der henvises til en række artikler, der giver inspiration til, hvordan man kan arbejde med dansk som andetsprog i fagene, især i faget matematik.

<http://www.brugforalleunge.dk/>

Linket indeholder en række artikler, der beskriver ungegruppens usynlige lager af resurser. Der er eksempler på forskellige strategier og værktøjer til at tydeliggøre og aktivere unges resurser, så de får et større indblik i egne muligheder og derved være med til at styrke deres motivation og læring. Artiklerne kan også give inspiration til arbejdet med dansk som andetsprog i fagene.

<http://vuf.nu/node/142/>

Et eksempel materiale med fokus på sprog i alle fag. Materialet består af en række hæfter, der giver gode råd og idéer til undervisning i forbindelse med tosprogede kursisters tilegnelsesprocesser. Materialet kan blandt andet bruges på erhvervsskoler, VUC' er og gymnasier i fagene fysik, historie, matematik, naturvidenskab, religion og samfundsfag på forskellige niveauer.

http://www.ufe.dk/ufe_tema_2004_02.php

Artiklen giver viden og inspiration til, hvordan man kan arbejde med tosprogede elever i den faglige undervisning. En opfordring til at alle skolens lærere og medarbejdere må yde en indsats for, at de tosprogede kan få del i den viden og kunnen som fagene byder på.

<http://www.puc.helsingor.dk/upload/puc/dokumenter/ini/andetsprog06.pdf>

Et temahæfte om dansk som andetsprog der beskriver centrale begreber som forforståelse, gråzonesprog, intersprog, kulturdimensionen i sproget. Der er mange nyttige eksempler på korte undervisningsforløb med tosprogede elever i fagene.